

Bruno DE WEVER, *'Vlag, groet en Leider'*. *Geschiedenis van het Vlaams Nationaal Verbond, 1933-1945*, RUG, 1992, Promotor H. Balthazar.

Dit onderzoek geeft een antwoord op de vraag waarom het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn doelstellingen heeft trachten te realiseren door samen te werken met de Duitse nationaal-socialistische bezetter. Het antwoord wordt

gezocht in de politiek-ideologische ontwikkelingen in het Vlaams-nationalisme tijdens het Interbellum die op hun beurt een gevolg waren van de politiek-sociale context waarin deze politieke familie zich ontplooiëde.

Het onderzoek steunt hoofdzakelijk op drie groepen bronnen: 1. het partijarchief van het VNV; 2. archieven van VNV'ers; 3. archieven van de bezettende overheid en Duitse instanties.

Het Vlaams-nationalisme ontstond tijdens de Eerste Wereldoorlog uit de collaboratie met de Duitse bezetter en de clandestiene actie van de Vlaamse soldaten in het Belgische Leger aan het IJzerfront. Na de oorlog werd een nieuwe partij opgericht. Deze Frontpartij stelde zich tot doel de Belgische Staat om te vormen waarbij Vlaanderen een federaal, onafhankelijk of een aan Nederland gehecht land zou worden. Waar de strijd tegen de Belgische Staat een bindend element was, groeide onenigheid over vorm en inhoud van de nagestreefde Staat. De partij viel uiteen in talrijke lokaal georganiseerde partijen en elkaar bekampende organisaties.

Het Vlaams-nationalisme had niettemin groeikansen omdat het niet geïsoleerd stond. Er waren solidariteitsbanden met vlaamsgezinden in de traditionele Belgische politieke partijen en vooral dan in de Katholieke Partij. De vlaamsgezinden in de Katholieke Partij vereenzelvigden zich in groeiende mate met de Vlaamse subnatie die naast de Belgische natie kwam te staan. Het waren vooral geradicaliseerde Vlaamse katholieke jongeren die het recruteringsveld vormden van het Vlaams-nationalisme. Dat had tot gevolg dat een aanvankelijk ideologische pluralisme meer en meer vervangen werd door een uitgesproken katholiek Vlaams-nationalisme. Dit nationalisme zocht aanknopingspunten in de katholieke leer voor de ontwikkeling van een nationalistische doctrine. Zo ontstond een sociaal-conservatief integristisch Vlaams-nationalisme dat niet alleen om nationalistische motieven anti-Belgisch was, maar ook omdat het de Belgische Staat vereenzelvigde met het liberalisme. In tijdschriften en studiegroepen, vaak geleid door geestelijken, werd deze nieuwe inhoud van het Vlaams-nationalisme doorgegeven. In dit

milieu vond de revolutionaire onderstroom een klankbord. De vernietiging van de Belgisch Staat en een regime dat het pluralisme institutionaliseerde, werd een geïntegreerd doel.

De oprichting van het VNV in 1933 betekende een keerpunt. De nieuwe Vlaams-nationalistische eenheidspartij streefde naar een Groot-Nederlandse Staat en een fascistische maatschappij. Democratische Vlaams-nationalisten werden uit de partij gesloten.

De radicale doelstellingen van het VNV werden weliswaar afgezwakt en verhuuld door een gematigde vleugel in de partij. Gematigde VNV-leiders huldigden hybride maatschappelijke opvattingen die niet meer democratisch waren. Door hun ideologische zwakte en onderlinge verdeeldheid konden ze geen dam opwerpen tegen de verdere fascisering van het VNV. Zij onderschatten de dynamiek van een fascistisch nationalisme. Hun ideologische achterhoedegevechten en politieke strategieën wogen niet op tegen de aantrekkingskracht die de voorgespiegelde nieuw geordende Vlaamse of Groot-Nederlandse samenleving uitoefende op de geradicaliseerde aanhangers van de partij. De sociale omstandigheden die het gevolg waren van de zware economische crisis gaven het fascistisch nationalisme groeikansen. Het revolutionaire discours van de radicalen appelleerde aan jongeren die in toenemende mate onder druk stonden. Radicale recepten voor een maatschappijhervorming vonden meer en meer gehoor.

Toen na de verkiezingen van 1936 het VNV 11,5% van de Vlaamse stemmen behaalde, leek het klimaat rijp voor een ruime alliantie van rechtse krachten. Gematigde VNV'ers zagen hierin de kans om het VNV af te wenden van zijn radicale koers. Radicale VNV'ers, gesteund door VNV-leider Staf De Clercq, verhinderden een samenwerking met het politieke centrum omdat zulks niet strookte met hun totalitaire ambities. Een samenwerking met het franstalige extreem-rechtse Rex was wel mogelijk omdat het de belofte van de VNV-alleenheerschappij in Vlaanderen inhield. Door de snelle afbrokkeling van Rex en het herstel van de traditionele democratische partijen geraakte het VNV in een politiek isolement.

Het VNV was ver verwijderd van de traditionele machtscentra. Strijdretoriek en geësceneerde machtsontploffingen moesten de kloof tussen theorie en werkelijkheid overbruggen. Het gevolg was een groeiend machtsgevoel aan de basis van het VNV en tegelijk een groeiend radicalisme dat steeds minder ruimte liet voor compromissen. Het VNV zat in een doodlopende straat. De VNV-leider heeft uitwegen gezocht in de internationale politiek. Hij onderhield willens en wetens contacten met de geheime dienst van het Duitse leger. Zo bereidde hij het VNV voor op een verwachte nieuwe oorlog.

Staf De Clercq voerde zijn partij al tijdens de allereerste dagen van de bezetting resoluut in de collaboratie met de Duitse bezetter. De collaboratie beschouwde hij als een kans om te bereiken wat in het vooroorlogse democratische België niet kon worden verwezenlijkt.

Het VNV toonde nu zijn ware gelaat. Wat vóór de oorlog soms nog embryonaal aanwezig was of versluierd werd, kwam nu volop in het daglicht te staan. Het VNV claimde de totalitaire macht in Vlaanderen vanuit de opvatting dat de Vlaamse natie en het VNV identiek waren. De VNV-leiders werden zo meteen de leiders van het Vlaamse volk. De leiderscultus moest alvast de eigen partijgenoten daarvan doordringen. Partijtucht en blind vertrouwen in de leiding deed de rest. Openbaar leven buiten het VNV zou niet meer mogelijk zijn. De partij en haar geledingen wensten alle domeinen van het maatschappelijke leven te controleren. Liberale vrijheden, opvattingen en instellingen werden afgewezen. Alles wat de door het VNV gedefinieerde Vlaamse natie verdeelde moest worden vernietigd, uitgeschakeld of verwijderd. Dat was het geval voor alle democratische instellingen. Dat was ook het geval voor alle niet Germanen en vooral voor de joden. De Vlaamse natie werd immers racistisch gedefinieerd. Tussen de Latijnse Walen en de Germaanse Vlamingen ontstond zo een onverbrugbare kloof. Verfranse Vlamingen werden opgeëist voor de Vlaamse natie. De Waalse grond ook. Walen werden bedreigd met een verplichte volksverhuizing. Het imperialisme was het VNV niet langer vreemd. Politieke verhoudin-

gen werden gemilitariseerd. De militie werd voorgesteld als het belangrijkste politieke instrument en de toekomstige handhaver van de openbare macht. VNV'ers werden gemobiliseerd in de letterlijke zin van het woord. De militaire collaboratie was niet alleen een logisch gevolg van de politieke collaboratie, het werd ook als een middel beschouwd om het VNV een militaire arm te bezorgen.

In ruil voor een verregaande medewerking en een totale mobilisatie van zijn volgelingen op politiek, militair en politieel vlak in dienst van de Duitse oorlogsvoering, kreeg het VNV van de bezetter een deel van de openbare macht in Vlaanderen. Garanties voor de onafhankelijkheid van Vlaanderen en een politiek monopolie kreeg de partij echter niet. Het werd integendeel hoe langer hoe meer duidelijk dat Duitsland de annexatie van Vlaanderen nastreefde. Het leidde tot groeiende verwarring in de VNV-gelederen. De VNV-leiding heeft haar koers niet gewijzigd, ook niet toen na de dood van De Clercq in 1942, Hendrik Elias, vóór de oorlog een gematigd boegbeeld van de partij, Leider werd. Elias stuurde wel aan op een breuk met de annexionistische krachten in Vlaanderen en Duitsland, maar hij heeft het VNV niet uit de collaboratie teruggetrokken.

Aan het eind van de bezetting was het VNV verschrompeld tot een kleine en gehate partij van ca. 10.000 leden. Op het hoogtepunt in 1941 waren er nog 40.000 leden.

S. JAUMAIN, *Les petits commerçants belges face à la modernité (1880-1914)*. ULB, 1992, Prom.: G. Kurgan.

Cette étude tente de vérifier l'hypothèse selon laquelle la vigueur des plaintes contenues dans l'enquête orale menée de 1902 à 1904 par la commission nationale de la petite bourgeoisie (plus loin C.N.P.B.) reflète la difficile adaptation des détaillants au monde moderne, symbolisé par l'apparition de nouvelles formes de distribution qui révolutionnent les pratiques commerciales.

Au tournant des XIXe et XXe siècles, les coopératives (par l'association des consommateurs), les grands magasins (par la

bedrijfsinterne bronnen noodzakelijk zijn, en zelfs indien dit mogelijk is, zullen vaak essentiële documenten ontbreken.

Op basis van de gegevens inzake de beschikbaarheid van boekhoudkundige informatie voor de ondernemingsleiding, aangevuld met een onderzoek naar de positie van de boekhouder in de bestudeerde bedrijven, werd geconcludeerd dat boekhoudkundige informatie beschouwd werd als een belangrijke basis voor het nemen van beleidsbeslissingen.

De in de praktijk aangetroffen situatie werd vergeleken met de bevindingen van gelijkaardig onderzoek in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, en bleek vrij gelijksoortig te zijn. Tenslotte werd ook onderzocht in hoeverre indicaties gevonden werden van een ruimer gebruik van boekhoudkundige informatie, met name in hoeverre boekhoudkundige gegevens een rol speelden bij de relatie tussen ondernemingsleiding en werknemers. In twee gevallen werden duidelijke indicaties in deze zin gevonden, terwijl de tijdopname-systemen die gehanteerd werden in minstens één van de onderzochte mijnen een gedetailleerde controle van de arbeiders moesten mogelijk maken. Deze laatste gegevens suggereren dat de rol van boekhoudkundige informatie ruimer zou kunnen zijn dan hun traditionele functie, het verstrekken van informatie aan de ondernemingsleiding en de eigenaars m.b.t. het gevoerde en te voeren beleid.

Bruno DE WEVER, *'Vlag, groet en Leider'. Geschiedenis van het Vlaams Nationaal Verbond, 1933-1945*, RUG, 1992, Promotor H. Balthazar.

Dit onderzoek geeft een antwoord op de vraag waarom het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn doelstellingen heeft trachten te realiseren door samen te werken met de Duitse nationaal-socialistische bezetter. Het antwoord wordt

gezocht in de politiek-ideologische ontwikkelingen in het Vlaams-nationalisme tijdens het Interbellum die op hun beurt een gevolg waren van de politiek-sociale context waarin deze politieke familie zich ontplooiëde.

Het onderzoek steunt hoofdzakelijk op drie groepen bronnen: 1. het partijarchief van het VNV; 2. archieven van VNV'ers; 3. archieven van de bezettende overheid en Duitse instanties.

Het Vlaams-nationalisme ontstond tijdens de Eerste Wereldoorlog uit de collaboratie met de Duitse bezetter en de clandestiene actie van de Vlaamse soldaten in het Belgische Leger aan het IJzerfront. Na de oorlog werd een nieuwe partij opgericht. Deze Frontpartij stelde zich tot doel de Belgische Staat om te vormen waarbij Vlaanderen een federaal, onafhankelijk of een aan Nederland gehecht land zou worden. Waar de strijd tegen de Belgische Staat een bindend element was, groeide onenigheid over vorm en inhoud van de nagestreefde Staat. De partij viel uiteen in talrijke lokaal georganiseerde partijen en elkaar bekampende organisaties.

Het Vlaams-nationalisme had niettemin groeikansen omdat het niet geïsoleerd stond. Er waren solidariteitsbanden met vlaamsgezinden in de traditionele Belgische politieke partijen en vooral dan in de Katholieke Partij. De vlaamsgezinden in de Katholieke Partij vereenzelvigden zich in groeiende mate met de Vlaamse subnatie die naast de Belgische natie kwam te staan. Het waren vooral geradicaliseerde Vlaamse katholieke jongeren die het recruteringsveld vormden van het Vlaams-nationalisme. Dat had tot gevolg dat een aanvankelijk ideologische pluralisme meer en meer vervangen werd door een uitgesproken katholiek Vlaams-nationalisme. Dit nationalisme zocht aanknopingspunten in de katholieke leer voor de ontwikkeling van een nationalistische doctrine. Zo ontstond een sociaal-conservatief integristisch Vlaams-nationalisme dat niet alleen om nationalistische motieven anti-Belgisch was, maar ook omdat het de Belgische Staat vereenzelvigde met het liberalisme. In tijdschriften en studiegroepen, vaak geleid door geestelijken, werd deze nieuwe inhoud van het Vlaams-nationalisme doorgegeven. In dit

milieu vond de revolutionaire onderstroom een klankbord. De vernietiging van de Belgisch Staat en een regime dat het pluralisme institutionaliseerde, werd een geïntegreerd doel.

De oprichting van het VNV in 1933 betekende een keerpunt. De nieuwe Vlaams-nationalistische eenheidspartij streefde naar een Groot-Nederlandse Staat en een fascistische maatschappij. Democratische Vlaams-nationalisten werden uit de partij gesloten.

De radicale doelstellingen van het VNV werden weliswaar afgezwakt en verhuuld door een gematigde vleugel in de partij. Gematigde VNV-leiders huldigden hybride maatschappelijke opvattingen die niet meer democratisch waren. Door hun ideologische zwakte en onderlinge verdeeldheid konden ze geen dam opwerpen tegen de verdere fascisering van het VNV. Zij onderschatten de dynamiek van een fascistisch nationalisme. Hun ideologische achterhoedegevechten en politieke strategieën wogen niet op tegen de aantrekkingskracht die de voorgespiegelde nieuw geordende Vlaamse of Groot-Nederlandse samenleving uitoefende op de geradicaliseerde aanhangers van de partij. De sociale omstandigheden die het gevolg waren van de zware economische crisis gaven het fascistisch nationalisme groeikansen. Het revolutionaire discours van de radicalen appeleerde aan jongeren die in toenemende mate onder druk stonden. Radicale recepten voor een maatschappijhervorming vonden meer en meer gehoor.

Toen na de verkiezingen van 1936 het VNV 11,5% van de Vlaamse stemmen behaalde, leek het klimaat rijp voor een ruime alliantie van rechtse krachten. Gematigde VNV'ers zagen hierin de kans om het VNV af te wenden van zijn radicale koers. Radicale VNV'ers, gesteund door VNV-leider Staf De Clercq, verhinderden een samenwerking met het politieke centrum omdat zulks niet strookte met hun totalitaire ambities. Een samenwerking met het franstalige extreem-rechtse Rex was wel mogelijk omdat het de belofte van de VNV-alleenheerschappij in Vlaanderen inhield. Door de snelle afbrokkeling van Rex en het herstel van de traditionele democratische partijen geraakte het VNV in een politiek isolement.

Het VNV was ver verwijderd van de traditionele machtscentra. Strijdretoriek en geësceneerde machtsontploffingen moesten de kloof tussen theorie en werkelijkheid overbruggen. Het gevolg was een groeiend machtsgevoel aan de basis van het VNV en tegelijk een groeiend radicalisme dat steeds minder ruimte liet voor compromissen. Het VNV zat in een doodlopende straat. De VNV-leider heeft uitwegen gezocht in de internationale politiek. Hij onderhield willens en wetens contacten met de geheime dienst van het Duitse leger. Zo bereidde hij het VNV voor op een verwachte nieuwe oorlog.

Staf De Clercq voerde zijn partij al tijdens de allereerste dagen van de bezetting resoluut in de collaboratie met de Duitse bezetter. De collaboratie beschouwde hij als een kans om te bereiken wat in het vooroorlogse democratische België niet kon worden verwezenlijkt.

Het VNV toonde nu zijn ware gelaat. Wat vóór de oorlog soms nog embryonaal aanwezig was of versluierd werd, kwam nu volop in het daglicht te staan. Het VNV claimde de totalitaire macht in Vlaanderen vanuit de opvatting dat de Vlaamse natie en het VNV identiek waren. De VNV-leiders werden zo meteen de leiders van het Vlaamse volk. De leiderscultus moest alvast de eigen partijgenoten daarvan doordringen. Partijtucht en blind vertrouwen in de leiding deed de rest. Openbaar leven buiten het VNV zou niet meer mogelijk zijn. De partij en haar geledingen wensten alle domeinen van het maatschappelijke leven te controleren. Liberale vrijheden, opvattingen en instellingen werden afgewezen. Alles wat de door het VNV gedefinieerde Vlaamse natie verdeelde moest worden vernietigd, uitgeschakeld of verwijderd. Dat was het geval voor alle democratische instellingen. Dat was ook het geval voor alle niet Germanen en vooral voor de joden. De Vlaamse natie werd immers racistisch gedefinieerd. Tussen de Latijnse Walen en de Germaanse Vlamingen ontstond zo een onverbrugbare kloof. Verfranse Vlamingen werden opgeëist voor de Vlaamse natie. De Waalse grond ook. Walen werden bedreigd met een verplichte volksverhuizing. Het imperialisme was het VNV niet langer vreemd. Politieke verhoudin-

gen werden gemilitariseerd. De militie werd voorgesteld als het belangrijkste politieke instrument en de toekomstige handhaver van de openbare macht. VNV'ers werden gemobiliseerd in de letterlijke zin van het woord. De militaire collaboratie was niet alleen een logisch gevolg van de politieke collaboratie, het werd ook als een middel beschouwd om het VNV een militaire arm te bezorgen.

In ruil voor een verregaande medewerking en een totale mobilisatie van zijn volgelingen op politiek, militair en politieel vlak in dienst van de Duitse oorlogsvoering, kreeg het VNV van de bezetter een deel van de openbare macht in Vlaanderen. Garanties voor de onafhankelijkheid van Vlaanderen en een politiek monopolie kreeg de partij echter niet. Het werd integendeel hoe langer hoe meer duidelijk dat Duitsland de annexatie van Vlaanderen nastreefde. Het leidde tot groeiende verwarring in de VNV-gelederen. De VNV-leiding heeft haar koers niet gewijzigd, ook niet toen na de dood van De Clercq in 1942, Hendrik Elias, vóór de oorlog een gematigd boegbeeld van de partij, Leider werd. Elias stuurde wel aan op een breuk met de annexionistische krachten in Vlaanderen en Duitsland, maar hij heeft het VNV niet uit de collaboratie teruggetrokken.

Aan het eind van de bezetting was het VNV verschrompeld tot een kleine en gehate partij van ca. 10.000 leden. Op het hoogtepunt in 1941 waren er nog 40.000 leden.